

Giedrius Subačius

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius,
University of Illinois at Chicago

Du Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos rankraščiai: *Kninga turinti savėj kozonius ir Rekolekcijos dvasiškos*

Jau keletą metų domiuosi Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos tekstais. Šiuo straipsniu norėčiau pateikti svarbios informacijos apie dabar neberandamus du storus lietuviškus (žemaitiškus) Pabrėžos rankraščius: 1) pamokslų rinkinį *Kninga turinti savėj kozonius* (1822; 1244 p.; toliau – *PaKTSK*) ir 2) *Rekolekcijos dvasiškos* (1846; 139 p.; toliau – *PaRD*). Šiuo metu tų rankraščių originalai nežinomi, tačiau yra prieinamos tekstų kopijos. Jos saugomos Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA) Putname (JAV, Connecticuto valstija)¹, kur yra laikomas Viktoro Gidžiūno archyvas. Todėl šį straipsnį būtų galima pavadinti ir dviejų Pabrėžos rankraščių pradingimo bei išlikimo istorija (plg. 1 pav.).

1. Šių rankraščių antraštiniai puslapiai yra tokie:

(1) *Kninga turinti savėj kozonius*²:

Kninga. –
Tórėti sawiey
Kozonius ónt nekóriu Nedielys Dyinu
yr ónt ľabay daug Szwęcziu.
Teypogi:
Nekóriusy Prisyropyymusy koku
Atpósku. – yr Apszyrni Pamoksla apey

¹ ALKA'oje dirbau 1999 metų gruodžio 7–12 dieną. Noriu padėkoti visiems, kurie man padėjo ir sudarė puikias sąlygas ten darbuotis: dr. Juozui Kriaučiuui, dr. Juozui Rygeliui, kun. Rapolui Krasauskui, Nekalto mergelės Marijos prasidėjimo vienuoly-

no vyresniajai seseriai Paulei ir kitoms seserims.

² Šio puslapio fotografija skelbta: Viktoras Gidžiūnas, *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*, Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1993, 44–45.

1 pav. Taip atrodė dabar dingęs *PaKTSK* originalas;
ALKA'os archyvo negatyvas

Pabağa Swieta. – Ónt gała Kozonius
tad pri Jsywedynyma Altaristas pri sawa
Altoriaus: tad pri Apjmyma Administra-
cyiys kokios Bažniczys. – Pri to dar
kozonius pri Nabasztyku: tad priymat
Nabasztyka ónt Pałaydoiyma: tad łay-
kó pałaydoiyma: tad łaykó Metu Só
kaktówiu Nabasztyka. – Sakitus roźniu-
sy łaykusy, yr ónt roźniu wyitu par kó-
nyga Jórđi Ambroziejo Pabreža pyr=
miaus kónyga Swiecka, paskiaus Tercyjorió Zo-
kana Szwęta Prónczyszkaus Serafickojy. A=
piprowity i wyina Kninga Metusy 1822. –
Kretingoy

(2) *Rekolekcijos dvasiškos*³:

REKÓLEKCYJYS
DWASYSZKAS
I tris dyinas
PADALITAS.
Dieley
Pažitka Dwasyszka
WIERNUJU KRETINGYNIU.
Ysz Zaliocyjyma
Jomilestas Kónyga Gwardyjona
Par
Kónyga Ambroziejó Pabreža Tercyorió Z. S.
T. Franciszkaus koznadyjy yr Mokitoji Kretingy-
nys Mokslyničyzs bówósiji
Parásžitas.
Metusy 1846. Kretingoy.

Tėvas pranciškonas dr. Viktoras Gidžiūnas (1912–1984) Jungtinėse Amerikos Valstijose daug metų rašė monografiją apie Pabrėžą. Irena Vaišvilaitė spėjo, kad pirmoji idėja rašyti Pabrėžos biografiją jam galėjo būti atėjusi dar 1949 metais, minint Pabrėžos mirties šimtąsias metines. Gidžiūnas buvo surinkęs daug medžiagos, tačiau darbo baigti nespėjo. Jo rankraštis paskelbtas 1993 metais Romoje Antano Liuimos redaguotoje Lietuvių katalikų mokslo akademijos darbų serijoje⁴. Rankraštį spausdinti parengė Irena Vaišvilaitė. Šioje monografijoje Gidžiūnas ypač daug rėmėsi *PaKTSK* tekstu, šiek tiek naudojosi ir *PaRD*.

Gidžiūnas yra sudaręs žinomų buvusių dešimties Pabrėžos pamokslų rinkinių sąrašą (Gidžiūnas 1993, 91–100). Dabar iš jų Lietuvos bibliotekose težinomi du: 1) *Kninga pyrma Apey Sakramentus ógótnay yr Apey Nekórius Sakramentus ipatingay* (1808–1822)⁵ ir 2) *Pamokslay Wayringosy Materyjosity at rožniu wyitu, iwayriusy taykusy sakity par Kónyga Ambroziejó Pabreža Tercyjorió zokana Szwęta Tiewa Prączyszkaus* (1799–1831)⁶. Jeigu atsirastų trečiasis rinkinys – *PaKTSK*, tai būtų labai svarbus įvykis Pabrėžos gyvenimo ir kūrybos bei apskritai XIX amžiaus Lietuvos kultūros tyrėjams. Tad jei šis straipsnis padėtų surasti bent vieną iš dviejų aprašytųjų (dingusių ar tik pasislėpusių) Pabrėžos rankraščių – manyčiau, kad straipsnio tikslas būtų pasiektas su kaupu.

³ Puslapis skelbiamas iš ALKA'oje saugomų *PaRD* nuotraukų.

⁴ Gidžiūnas 1993, 295 p.

⁵ Šis 711 p. rankraštis saugomas VUB RS, sign.: f. 1 – D 57.

⁶ Šis 868 p. rankraštis saugomas LMAB RS, sign.: f. 9 – 3360.

2. Gerai žinoma, kad *PaKTSK* ir *PaRD* rankraščiai dar tarpukariu buvo saugomi Kretingos pranciškonų vienuolyne. Juos ten matė Pabrėžos biografiją apie 1938 metus rašęs kunigas Petras Ruškys⁷. Tačiau 1940-aisiais bolševikai Kretingos vienuolyno biblioteką naikino. Kitas Pabrėžos biografas Juozas Povilonis tų įvykių liudytojo pranciškono brolio Mykolo Tamošiūno žodžius persakė taip: „Su palyda prisistatęs komisaras pareikalavo dviejų ilgų lentų, atrėmė į antro aukšto langą ir vertė tomis lentomis į kiemą knygas. Visa tai matė brolis Mykolas su kitu broliuku. Įsidėmėjome, į kurią kraštą krito brangiausios knygos. Buvo pavakarys, sunkvežimis neatvažiavo. Tuomet komisaras įsakė laikinai knygas sukrauti į sandėliuką. Naktį pritaikėme raktą, atrinkome Pabrėžos raštus ir kitas brangesnes knygas, išnešėme ir paslėpėme“⁸.

M. Mozūraitis 1943-iaisiais rankraščių gelbėtoju pavadino ne Tamošiūną, o minėtąjį kunigą Ruškį: „Bolševikų invazijos metu kun. Ruškys atgavo savo rankraštį ir dar išgelbėjo dalį Pabrėžos rankraščių bei kitų dokumentų“⁹. Galbūt nuopelnų dalį galima skirti abiem – ir broliui Mykolui, ir kunigui Ruškiui.

Matyt, jie ir išgelbėjo tiek *PaKTSK*, tiek *PaRD* originalus. Iš Mozūraičio straipsnio tęsinio aišku, jog abu rankraščiai 1943 metais dar buvo vienuolyne: „Šia proga paminėsiu tik du Pabrėžos rankraščius, kurie dar šiandien užsiliko Kretingos vienuolyne“¹⁰. Minimai kaip tik *PaKTSK* bei *PaRD*. Ilgos citatos iš šių rankraščių, ištaisai nurašyti pavadinimai (kad ir su klaidomis) rodo, jog Mozūraitis tikrai vartė jų autografus¹¹.

3. ALKA'oje saugoma daug minėtojo Tamošiūno laiškų Gidžiūnui (1959–1960 metai). 1960-aisiais Tamošiūnas rašė: „Dviejų knygų titulus turite foto nuotraukose. Kitų knygų titulai nežinomi ir nėra galimybių jų sužinoti. Šių abiejų knygų titulus pakartojau: a) Rekólekcyjys Dwasyszskas [...] b) Kninga. – Tórėti sawiew Kozonius [...]“¹².

Didžiuma Tamošiūno laiškų – tai ištisi Ruškio monografijos rankraščio apie Pabrėžą perrašai. Iš Tamošiūno korespondencijos su Vilniaus universiteto profesoriumi Jurgiu Lebedžiu taip pat matyti, jog jis ir Lebedžiui buvo nurašęs ilgus Ruškio monografijos fragmentus¹³. 1966 metų gruodžio 16 dienos laiške Tamošiūnas Lebedžiui aiškino: „Autorius [Ruškys] ją [savo monografiją] saugo. Jis ma-

7 Petras Ruškys, *Kunigas Jurgis (Tėvas Ambrozijus) Pabrėža (1771.I.15–1849.X.30.) Jo gyvenimas, darbuotė ir pomirtinė garbė*, [Kretinga, 1938] (rankraštis saugomas Telšių etnografijos muziejuje, inventoriaus Nr. J. M. 4. 1., 178 p.), 98–99, 137.

8 Juozas Povilonis, „Vienas iškiliausių žemaičių“, *Naujasis židinys* 1, 1990, 23.

9 M. Mozūraitis, „Jurgis-Ambroziejus Pabrėža“, *Žemaičių žemė* 36(117), 1943 09 18, 2.

10 M. Mozūraitis, „Jurgis-Ambroziejus Pabrėža“, *Žemaičių žemė* 37(118), 1943 09 25, 2.

11 Dar plg. Mozūraitis 1943 09 25, 2; M. Mozūraitis, „Jurgis-Ambroziejus Pabrėža“, *Žemaičių žemė* 38(119), 1943 10 02, 2.

12 Mykolas Tamošiūnas, Laiškas Viktorui Gidžiūnui iš Kretingos į Brooklyną, 1960 05 06 (rankraštis saugomas Gidžiūno archyve ALKA'oje, Putname, Connecticute).

13 Jie yra išlikę VUB RS, sign.: f. 133 – 814.

nimi pasitiki ir paskolinęs rankraštį padarysiu išrašus (visų įdomesnių vietų) ir Tamstai pasiūsiu“¹⁴. Tačiau kitame laiške jis patikslino: „Trumpam tepaskolino rankraštį. Labai skubotai rašiau – sunku bus perskaityti“¹⁵. Tad 1966 metais Tamošiūnas jau bent antrą kartą perrašinėjo tą patį Ruškio rankraštį (pirmą kartą – apie 1960-uosius buvo perrašinėjęs Gidžiūnui). Gal autorius nebenorėjo taip dažnai skolinti savo monografijos, nors Tamošiūnu ir pasitikėjo. Po gero mėnesio Tamošiūnas rašė Lebedžiui, kad Ruškys „jau nieko nebeprisimena, nes peržengė 90 metų slenkstį“¹⁶.

Taigi galima manyti, kad 1960-aisiais Tamošiūnas arba Ruškys dar turėjo tų *PaKTSK* bei *PaRD* rankraščių originalus Kretingoje (vienas kitam galėjo leisti jais naudotis). Juk Tamošiūnas nurodė tikslus jų pavadinimus – Gidžiūnui pacitavo išstisus antraštinius puslapius, tik su smulkiais riktai. Ruškio (1938, 98–99) monografijoje bent *PaKTSK* pavadinimas iš viso nebuvo nurodytas (tik formatas, puslapių ir pamokslų skaičius). O Mozūraičio 1943 metais cituoti tie patys pavadinimai turi daugiau klaidų negu Tamošiūno. Tad Tamošiūnas negalėjo nurašyti pavadinimų nuo Ruškio ar Mozūraičio tekstų. Jis turėjo naudotis autografais.

Taip pat Tamošiūnas nurodė Gidžiūną turėjus abiejų rankraščių fotokopijas. Gidžiūnas 1973 metų rankraštinėje monografijos versijoje taip ir sakė: „Be to, nuotraukose turiu: 1) Pamokslay Wayringósy Materyjocy [...]; 2) Rekólek[c]yjys DWA-SYSZKAS [...]“¹⁷. 1975 metų monografijos variante Gidžiūnas taip pat teigė turįs *PaRD* fotokopijų¹⁸. Tai patvirtina ir nedatuotas Gidžiūno kartotekos lapelis: „Titulą nurašiau tiesiog iš originalo fotokopijos, kurią pats turiu“.

Kartotekoje Gidžiūnas pasižymėjęs, kad būtent Tamošiūnas jam siuntęs Pabrėžos rankraščių kopijų: „Pastanawiyymay Apey Szpytolys Óbagus (Kartynas) Rašyta Kar[t]enoy 1807–1817. Šio rankraščio niekas nemini. Aš turiu jo foto kopiją atsiųstą Br. Mykolo Tamošiūno kartu su kitomis Tėv. Pabrėžos raštų foto kopijomis“. Matyt, Tamošiūnas (Ruškys?) turėjo tą „Pastanavijimų“ rankraštėlį, išgelbėtą per Kretingos bibliotekos naikinimą. Kartu su juo viename filme (tiesiog sulpintame iš gabalų dabar trūkinėjančia lipnia juosta) nufotografuota ir daugiau smulkių Pabrėžos tekstų:

14 Mykolas Tamošiūnas, Laiškas Jurgiui Lebedžiui iš Kretingos į Vilnių, 1966 12 16 (rankraštis saugomas VUB RS, sign.: f. 133 – 694).

15 Mykolas Tamošiūnas, Laiškas Jurgiui Lebedžiui iš Kretingos į Vilnių, 1966 12 24 (rankraštis saugomas VUB RS, sign.: f. 133 – 694).

16 Mykolas Tamošiūnas, Laiškas Jurgiui Lebedžiui iš Kretingos į Vilnių, 1967 02 11 (rankraštis saugomas VUB RS, sign.: f. 133 – 694).

17 Victoras Gidžiūnas, *Tėvo Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos gyvenimas ir darbai (1771–1849)*. Brooklyn N.Y., 1973 (rankraštis saugomas Gidžiūno archyve ALKA’oje, Putname, Connecticute).

18 Viktoras Gidžiūnas, *Jurgis Ambroziejus Pabrėža. I-as sąsiuvinys*, Brooklyn N.Y., 1975 07 30 *reassuntum* (rankraštis saugomas Gidžiūno archyve ALKA’oje, Putname, Connecticute).

1. „Kaip žolų kokių padarimų būna, žydi jos užauginti dydesni, yra kordrieta. ūnt gaia kaip kóloriu žyda atmaynity“, 3 p. Rankraštis saugomas Telšių etnografijos muziejuje, inventoriaus Nr. JM. 2. 104.

2. „Materyiys Lekarstwu, kaip ira taysomas“, 7 p. Rankraštis saugomas Telšių etnografijos muziejuje, inventoriaus Nr. JM. 2. 101.

3. „Apraszims Augimiu sógadliwu ūnt gidimos, só yszgóldimó, kóri augimy kam ira pamaczliwa, yr kaip dydelo miero óziwoti gał anu gidimy“, 6 p. Rankraštis saugomas Telšių etnografijos muziejuje, inventoriaus Nr. JM. 2. 103.

4. „Apey Daygynyma Sieklų“, 1 p. Rankraštis saugomas Telšių etnografijos muziejuje, inventoriaus Nr. J. M. 2. 106.

5. „Giidiisyna Dróogy“, 2 p. Rankraštis saugomas Telšių etnografijos muziejuje, inventoriaus Nr. JM. 2. 105.

6. „Pridotałs pri Kłausyma korios ira tokios [?] okazyiys artyi i grieka wedatys“, 8 p. Rankraštis saugomas Telšių etnografijos muziejuje, inventoriaus Nr. JM. 2. 102.

Šie šeši ir minėtieji „Pastanawiyymay Apey Szpytolys Óbagus“ turėjo būti fotografuojami kartu. Tad veikiausiai kartu Tamošiūnas (ar Ruškys) Kretingoje juos ir saugojo. Kitaip jie vargiai būtų patekę į tą pačią fotojuostą. Matyt, ne vieno, bet visų jų negatyvinius filmus bus padaręs Tamošiūnas ir nusiuntęs Gidžiūnui.

Kad tie rankraštėliai pokaryje buvo saugomi kartu, gali liudyti vėlesnis bendras jų likimas. Dabar visi jie yra Telšių etnografijos muziejuje. Kaip ir Ruškio monografija, ten jie pateko kaip kraštotyryninko, Kretingos muziejaus direktoriaus Juozapo Mickevičiaus palikimas.

Tamošiūnas (Ruškys?) nuo sunaikinimo Kretingoje išgelbėjo dar vieną pamokslų rinkinį *Apei septynis sakramentus*. 1983 metais minėtasis Povilonis Gidžiūnui rašė: „Pabrėžos knyga ‘Apei septinis Sakramentus’ yra visiškai kita knyga. Apie 1958 metus aš svajoju bent kai kuriuos savo darbo skyrius pakartoti. Buvo pas mane tuo metu atvažiavęs B. Mykolas. Jis globojo tą knygą ir žadėjo man paskolinti. Nesulaukęs ilgesnį laiką, nuvažiavau jo ieškoti ir didžiausiam liūdesiui Antaninas man pasakė, kad Mykolas jau miręs ir kas paveldėjęs jo turta, jis nežinojo“¹⁹. Vadinasi, Tamošiūnas apie 1958 (1957) metus turėjo dar ir Pabrėžos rankraštį *Apei septynis sakramentus* (~1820). Tačiau iš minėto 1960-ųjų laiško matyti, kad praėjus maždaug dvejiems metams Tamošiūnas nebegalėjo sužinoti tikslaus to rinkinio pavadinimo. Tikriausiai tada rankraštį jau buvo kažkaip praradęs. Jo tolesnis liki-

¹⁹ Juozas Povilonis, Laiškas Viktorui Gidžiūnui iš Kauno į Brooklyną, 1983 04 25 (rankraštis saugomas Gidžiūno archyve ALKA'oje, Putname, Connecticute). Panašiai susitikimą su broliu Mykolu Povilonis aprašė ir savo straipsnyje: „Grįžusį iš lagerio, apie 1957 m. mane aplankė pranciškonas

brolis Mykolas [...]. Labiausiai man rūpėjo ‘Pamokslay apej septinis Sakramentus’. ‘Jie išliko sveiki ir neliešti’, – patvirtino brolis Mykolas. Kai tik grįšias gyventi į Kretingą (tada dirbo zakristijonu Žarėnų-Latvelių bažnyčioje) ir susitvarkysias, pats man ją atvešias“ (Povilonis 1991, 23).

mas iki šiol nežinomas. Ir Gidžiūnas jo kopijų iš niekur negavo. Jam rankraštis *Apei septynis sakramentus* buvo žinomas kaip paliudytas 1939 metais: „Ši pamokslų rinkinį J. Povilonis savo rašiniuose dar citavo 1939 m.“ (Gidžiūnas 1993, 96). Matyt, Gidžiūnas nebespėjo panaudoti Povilonio laiško duomenų.

Tad, atrodo, Tamošiūnas (Ruškys?) tam tikrą laiką turėjo šiuos Pabrėžos rankraščius: 1) *PaKTSK*, 2) *PaRD*, 3) *Apei septynis sakramentus*, 4) minėtus septynis smulkius Pabrėžos tekstelius. Gidžiūnas buvo gavęs visų jų, išskyrus *Apei septynis sakramentus*, kopijas.

4. Ir štai 1973 metų rankraštyje apie Pabrėžą Gidžiūnas nurodė pats turįs *PaKTSK* originalą: „šios studijos autorius [...] turi paties J. A. Pabrėžos vieną pamokslų rinkinį originale, kuris vadinasi: ‘Kninga tóreti sawiey Kozonius’“ (Gidžiūnas 1973). Nedatuotas Gidžiūno kartotekos lapelis tai patvirtina: „Pats turiu originalą“. Čia dar galima pridėti trečią – žodinį prof. Kazio Varnelio, meno kūrinių ir senųjų lietuviškų knygų bei rankraščių kolekcionieriaus, liudijimą. 1999 metų pavasarį jis man sakė pats kažkada regėjęs tą storą Gidžiūno turėtą Pabrėžos rankraštį Amerikoje ir net prašęs Gidžiūno jį parduoti. Tačiau Gidžiūnas jokių būdu nepardavęs, ir Varnelis tolesnio rankraščio likimo nežinąs.

Vadinasi, greta *PaKTSK* rankraščio kopijų vėliau Gidžiūnas buvo gavęs ir originalą! Kažkokiu būdu Tamošiūno turėtas rankraštis pateko į Gidžiūno rankas Jungtinėse Amerikos Valstijose. Tai turėjo atsitikti tarp 1960 ir 1973 metų (žinoma, kad dar 1971 metais Tamošiūnas nebuvo miręs).

Tačiau Gidžiūnas, regis, tik kurį laiką turėjo *PaKTSK*. Paredaguotame vėlesniame mašinraštyje (iš kurio paskelbta ir jo monografija apie Pabrėžą) Gidžiūnas teigė kitaip: „Vėliau jis [*PaKTSK*] pateko į JAV ir yra Lietuvos pranciškonų saugojamas“ (Gidžiūnas 1993, 99). Taip pat Poviloniui į Kauną 1979 metais rašė: „Aš per daug metų rinkau apie šį asmenį medžiagą [,] nuotraukose turiu tris jo pamokslų knygas: Pamokslay Way[...]. Ingosy Materyjosey, Koinka [sic!] Torinti sawiey Kozonius ir Trijų dienuo [sic!] Rekolekcijas [...]“²⁰. Vadinasi, 1979-aisiais Gidžiūnas jau vėl prisipažįsta teturįs *PaKTSK* kopiją, nebe originalą.

Visai tai liudija Gidžiūną bent apie 1973 metus patį turėjus originalą, o vėliau, 1979 metais – jau tik kopijas. Originalą tada jau saugojo JAV pranciškonai. Galima spėti, kad Gidžiūnas jį bus padovanojęs savo ordinui.

5. Dar 1993 metais, rašydamas studiją apie Pabrėžos žemaičių kalbą²¹, pradėjau domėtis ir *PaKTSK* originalo likimu JAV. Pirmiausia teiravausi kunigo Ra-

20 Viktoras Gidžiūnas, Laiškas Juozui Poviloniui iš Brooklyno į Kauną, 1979 02 05 (rankraštis saugomas Gidžiūno archyve ALKA'oje, Putname, Connecticute).

21 Giedrius Subačius, „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba“, *LAIS* 8. *Asmuo: tarp tautos ir valstybės*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, 10–113.

polo Krasausko. Jis man rašė: „Peržiūrėjęs Pabrėžos archyvą ALKOJ radau tos knygos-rankraščio xerox kopiją. Bet Xerox kopija labai neaiški“²². Tad Krasauskas *PaKTSK* originalo nerado. Jis 1993 metais atsiuntė man šio rankraščio atšvietų, padarytų ne iš originalo, o iš ALKA’oje saugomų Gidžiūno turėtų prastokos kokybės kopijų.

Apie rankraščius esu klausęs ir pranciškonų kunigo tėvo Leonardo Andriekaus. Jis atsakė: „Į Jūsų laišką, liečiantį Pabrėžos pamokslų rankraščius, negalėjau tuojau suteikti atsakymo – norėjau tuo reikalu pasikalbėti su saviškiais. Padėtis tokia: mirus Viktorui Gidžiūnui, visi jo raštai buvo peržiūrėti ir laikinai padėti ‘Alkos’ muziejuje Putname. Raštus, tarp kurių gal buvo ir Pabrėžos rankraščių, patikrino istorikas kun. Rapolas Krasauskas ir tuometinis pranciškonų provincionas, dabar vyskupas – Paulius Baltakis“²³. Taigi *PaKTSK* originalo niekas iš JAV pranciškonų nerado.

Nuvykęs į ALKA’os archyvą 1999-ųjų pabaigoje ir pats įsitikinau, kad Pabrėžos autografo ten nėra. Juozo Rygelio padedamas vėl susisiekiu telefonu su Kennebunkporto pranciškonais. Tėvas Placitas Barius sakė, kad nei Kennebunkporto, nei Brooklyno pranciškoni (ieškojęs tėvas Pranciškus) jokie Pabrėžos rankraščio neradę ir kad jie neseniai išsiuntę nemažai pranciškonų turėtų knygų į Lietuvą, į Kretingos pranciškonų vienuolyną, tad esą dar reikėtų patikrinti, ar tas rankraštis ten nepatekęs.

Lietuvių literatūros istorijos tyrėja Žavinta Sidabraitė teiravosi apie *PaKTSK* originalą kunigo Raymundo Lauzono, kuris Jungtinėse Amerikos Valstijose supakavo visas pranciškonų į Kretingą siųstas knygas. Jis pats Kretingoje 2000-aisiais ėmėsi ir jas išpakuoti. Lauzonas patvirtino tokios knygos nematęs²⁴.

6. Esu Lietuvoje ieškojęs ir *PaRD* rankraščio, tačiau jo neradau nei bibliotekose, nei Kretingos muziejuje, nei Kretingos vienuolyno archyve.

Gidžiūnas *PaRD* originalo jau negavo (naudojosi kopijomis). Jo knygoje rašoma: „Šios knygos rankraštis iki 1940 m. buvo Kretingos pranciškonų bibliotekoje. Komunistams biblioteką konfiskavus, jo likimas nežinomas. Bet jis nežuvęs, nes man jo mikrofيلمus padarė ir atsiuntė, dabar jau miręs, prof. dr. Jurgis Lebedys, dėl to rankraštis turi būti vienoje iš didžiųjų Vilniaus bibliotekų“ (Gidžiūnas 1993, 82). Taigi Gidžiūnas sako kopijas gavęs ne iš Tamošiūno, bet iš Lebedžio.

Vilniaus universiteto bibliotekoje yra išlikę septyni Tamošiūno laišakai Lebedžiui. 1966 metais Tamošiūnas rašė: „Būkite malonus, progai pasitaikius perduo-

22 Rapolas Krasauskas, Laiškas Giedriui Subačiui iš Putnamo į Vilnių, 1993 11 26.

23 Leonas Andriekus, Laiškas Giedriui Subačiui iš Brooklyno į Vilnių, 1993 11 29.

24 Šia proga nuoširdžiai dėkoju Žavintai Si-

dabraitei, noriai padėjusiai man ieškoti *PaKTSK* originalo pėdsakų Kretingoje, ir jai talkinusiame kunigui Raymundui Lauzonui.

kite negatyvus, kad įteiktų Vladimirovui“. Ir tuojau naujoje pastraipoje: „Turiu J. A. Pabrėžos vienos knygos rankraščio nuorašą seniai darytą. Jį savo laiku nau- dojo Kretingoje, saugodami originalą nuo susidėvėjimo. Įdėjau pora pozityvų ir negatyvų originalo, kad įsitikintumėte nuorašo teisingumu. V. Milius originalo negatyvus įteiks“ (Tamošiūnas 1966 12 16).

Vacys Milius 2000 metų sausio 30 dieną man sakė, kad jis tikrai buvo tarpinin- kas tarp brolio Mykolo (Tamošiūno) ir prof. Lebedžio. Kretingos muziejaus direk- torius Juozas Mickevičius dar rašęs Miliui raštą, kad tarpininkautų Lebedžiui. Milius liudija, kad pats Lebedys nedarė Pabrėžos rankraščių kopijų, o tik buvo įtrauktas kaip ekspertas į šią rankraščių kopijavimo veiklą.

Matyt, Tamošiūno laiško pradžioje ir minimi Pabrėžos rankraščių negatyvai, kuriuos jis perdavė Lebedžiui, o Lebedys – Levui Vladimirovui. Pastarasis tada (1964–1970) dirbo Jungtinių Tautų bibliotekos direktoriumi Niujorke, JAV²⁵. Toliau laiške kalbama apie kažkurio Pabrėžos rankraščio originalą, kurio kelias kopijas Tamošiūnas per Milių siuntė Lebedžiui. Vadinasi, ne tik Milius, bet ir Lebedys buvo tarpininkas tarp Tamošiūno ir Vladimirovo.

Be to, iš išlikusios Lebedžio korespondencijos su Vladimirovu matyti, jog Lebe- dys jau kiek anksčiau, 1966 metų vasarą yra užsakinėjęs ir Vladimirovui siuntęs kelių kitų rankraščių mikrofilmus (Vladimirovo prašymu)²⁶. Toks negatyvų perda- vimo kelias buvo išbandytas. Taigi nebereikėtų abejoti, kad Pabrėžos rankraščių negatyvus (mikrofilmus), tarpininkaujant Lebedžiui, į JAV nugabenti padėjo būtent Vladimirovas. Todėl čia reikia kiek patikslinti Gidžiūną: ne Lebedys Vilniuje turėjo *PaRD* rankraščio originalą ir kopijas, o Tamošiūnas Kretingoje. Ir *PaRD* nėra „vie- noje iš didžiųjų Vilniaus bibliotekų“, nes ant *PaRD* kopijų nematyti jokio antspau- do, jokio nuosavybės įrašo, o biblioteka tikrai būtų juos padariusi. Na o Vladimi- rovas, perduodamas Gidžiūnui negatyvus, galėjo pasakyti, kad tai nuo Lebedžio, – jis Tamošiūno turbūt nė nepažinojo. Todėl Gidžiūnui ir bus pasirodę, kad Lebedys jam siuntęs kopijas.

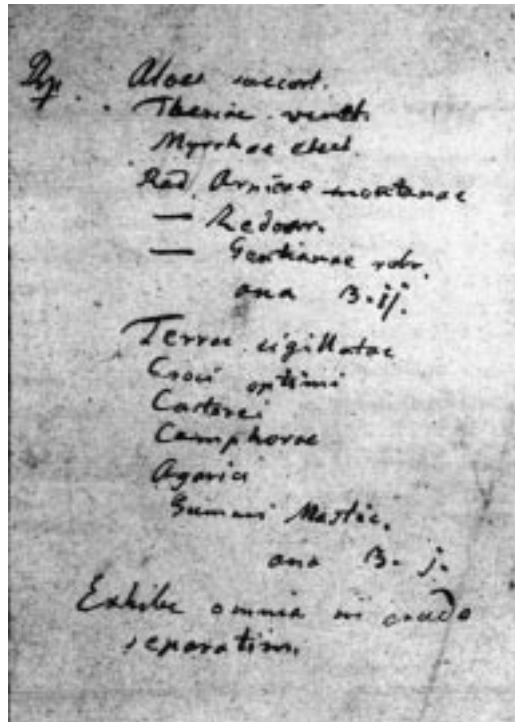
7. Gražų Lebedžio bendravimą su Tamošiūnu liudija ir Lebedžiui dovanotas lapelis su originaliu Pabrėžos ranka rašytu receptu. Jis ir dabar tebeguli bibliotekoje Tamošiūno voke kartu su laišku²⁷. Tad tai – dar vienas iki šiol nežinotas Tamošiū- no turėtas Pabrėžos rankraštėlis (plg. 2 pav.).

8. Galų gale manytina, jog *PaKTSK* originalas bus paklydęs JAV, o *PaRD* – Lietuvoje. Galbūt jie kur nors saugomi privačiai.

25 Vladas Žukas, „Levas Vladimirovas“, *Tarybų Lietuvos enciklopedija* 4, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, 594.

26 Plg. VUB RS, sign.: f. 133 – 449, f. 133 – 484.

27 Mykolas Tamošiūnas, Laiškas Jurgiui Le- bedžiui, 1966 12 14 (rankraštis saugomas VUB RS, sign.: f. 133 – 694).

2 pav. Nežinotas Pabrėžos
recepto rankraštėlis;
VUB RS, sign.: f. 133 – 694

ALKA'oje Putname, Gidžiūno archyve, yra išlikusios *PaKTSK* kopijos: 1) keliasdešimties negatyvinių filmų rinkinys ir 2) prastos kokybės atšvietas iš originalo (daugelyje vietų negalima išskaityti ištiso teksto). Norint naudotis ištisiniu *PaKTSK* tekstu, reikėtų pasidaryti kopijas iš mikrofilmų rinkinio ALKA'oje. Iš dalies tekstus skaityti įmanoma ir iš atšvietų. Trečia kopija – dar prastesni tų atšvietų atšvietai, kuriuos esu parsivežęs į Vilnių. Iš kopijų matyti, kad originalas neturėjo jokios bibliotekos antspaudo.

PaRD kopijos ALKA'oje taip pat dvejopos: 1) *PaRD* negatyvai ir 2) *PaRD* nuotraukos (iš tų negatyvų). Nuotraukų tekstas labai smulkus (~5x12 cm), tačiau neblogai išskaitomas. Trečioji kopija yra tų fotografijų nekokybiški atšvietai, kuriuos taip pat parsigabenau į Vilnių.

ALKA'oje saugomos *PaKTSK* ir *PaRD* kopijos leidžia laikyti tekstus nepažuvusiais net ir nesant originalų.

9. *PaRD* yra vėlyvojo Pabrėžos kūrybos periodo rankraštis, rašytas treji metai prieš mirtį. Dabar, atsiradus kopijoms, galima sakyti, kad tai seniausias išlikęs didesnis originalus jo tekstas. Iš Ruškio monografijos rankraščio žinojau, kad Pa-

brėža *PaRD* rankraštyje buvo išdėstęs mintis apie rašybą (tai penktasis žinomas jo žemaičių rašybos apibūdinimas²⁸): „Šio veikalo [*PaRD*] pradžioje yra pratartis, kurioje nurodoma veikalo tikslas, šaltiniai, padalinimas, būdas naudotis veikalu, skiriamųjų ženklų reikšmė, net kai-kurios raidės, kaip jos turi įvairiuose žodžiuose tartis, kaip tai: k, l, e ir kitos“ (Ruškys 1938, 137). Buvo aišku, kad toji pratartis (Pabrėžos žodžiais, *prabylimas*) galėtų padėti nustatyti kai kuriuos vėlesnius jo požiūrio į savo rašybą pokyčius. Tačiau tada nežinojau, kad rankraščio kopijos išlikusios.

Dabar galima patikslinti vėliausiąjį Pabrėžos kurtos bendrinės žemaičių kalbos rašybos periodą. Pirmiausia čia ištisai pateiksiu *PaRD* „Prabylimą“:

PRABYLYMS.

Atrasi toy kningoy, Skaytitojau miłas, Medytacyjes: ysz rožniu kningu, o ľabiausey yr kóu daugiausey ysz łotynyszka Weykała, kório Paraszós: *Meditationes de praecipuis Fidei Mysteriis. etc. - Auctore Joan. Mich. Kroust. i Kaľba žemaytyszka yszgólditas: kóres ysz Isakima Jomilestas Kónyga Gwardyjona Kretingyny Klosztoriaus stórojaus [sic!] paraszity dieľ nekóriu Kretingos Parakwyjonu troksztáčziu karta at metu Rekólekcyjes Szwętas atprowity par tris dyinas.*

Tos Medytacyjys mažny wysas ira gana yľgas. – Nes: pyrmiaus, kad bówa trumpas, newysyms tebówa po śsyrdyis. – Čzionay tad paraszitosys, ne tyktay [sic!] adinay, ale yr dwyym [sic!] gaľ buty sóderatys. – Wyinok: par wyina adina medytawojós: kas pasylyks neparskaytitó: tas szmots, po atbutos Medytacyjos, galies sósygadyty at skaytisy nosažnos. – O: jey <kas> kas norietu atprowyniety Rekólekcyjes par pėkes, arba asztóunes dyinas; tad: tokemy atsyėjymy: koznos Medytacyjos kyikwyins arba dó Spóugó, galies at cielos adinos pabažna parmyslyjyma sósygadyty.

Žėkľay rasztyney tamy Raszty diejos gana tąkey: o tay dieľ to; kad skaytitos: ysz ľėgwa, neskóbedams, eyszkey, sóprątamay, parmanomay, nobažnay, yr pri kozna žėkľa dawynietu partruiki, o pri kyikwyina spóugely znochnesni partruiki Medytawojėtymy at ósystanawyjyma, yr pažitka dwasyszka aptóriejyma.

Kas wiel prigól pri to: kokiomis lyteromis žodey tos kningos rašzies: parspejój skaytitoji: tegól pyrmiaus geray parweyzas; kóri lytera kayp tór sakityis. – Nes: jey to nepylniaвос; nemie-

²⁸ Keturi ankstesni yra paskelbti; vienas: Jurgis Ambraziejus Pabrėža, Laiškas Jonui Krizostomui Gintilai iš Kretingos į Peter-

burgą, 1835 03 20, paskelbė K. Sendzikas, *Mūsų senovė* 2(3[8]), 1938, 495; dar trys – Subačius 1996, 108–113.

PRABYLIMAS.

Atrasi toj knygoy. Skaititojau mites, Medytacijes: y
vokina knygoy, o Tabimety yz Non dangianey yz Tabinerka kny-
kata, kario Paravos: Meditationes de processu Fidei. de
statis etc. Andree Joan. Mich. Kroust. i katra kermaybarka
y gal ditorikera yz Jonkina familetoz Kingga Iuzoffiana
Krolinggyz Kloitorianu stovojni paravoty dist nekoni de-
fingti Paravotijona kokerlygin katta qd mitta Rekolekcyjes Jem-
tai atpremity per tuis Jyinas.

Tos Medytacijes moany ugvas ira gana ytyas. — Res: pyn-
minas. kad bona trumpas; neuygoms tebeina pe isyrdy. — Ku-
nag tad paravotijes, notyktly adinoy, alle yz dnyggyz gubuty co-
deoty. — Wofinet: par ugva adina medytacijes: kas pasygdz
nepaslyktyti: tas amdi, pe atbutos Medytacijes, galies savyga-
dyty qd skoydygmes nebarnos. — O: jay kad kas noristy atpomy-
atpajny: koinos Medytacijes kytkingini arba de spynge, galies
qd vistes adina pabeina pomytyjma savygdzty.

Leptyz vaitnyz myz Rausty diejos ganatyty: o tyz dalyto;
kad skaityti: yz ugvas, nekadidoms, cykly, isyrtamoy, pyn-
manomoy, nebarny, yz pri kaina ishta danynta partubi, o
pe ky kanyina spongyz danynta partubi Medytacijes
qd isytamanyjma, yz paritta danynta apterijjma.

Kas niet prigt pri to pakiamis lyteranis iedey tos knygos
rasico: porisioji skaityti: tegit pygimins garyz paravoty;
kiri lytera karyz ter sakity. — Res: jay to neypliamos; nemie-
vontay raso: neispramti. — Tadyz teizyde: — jay: lytera K.
torty pe samy bym radicta lytera E. rades unkaty brungty:
pocerykata kad tarp E yz E radiktomes E: tarp rityz ne-
rasos. Kiste ala Kite. — Wielky lytera E: jay kathyz
brung par libe tadyz rasyz, po E. tujoms dedas E: a po E. tad
E. tepa Micro o ne Placa: — o jay brung par E: tad
E. yz E. ishta radiktym rityz qd samyzi, karyz brung: karyz
karyz ty: aa bb cc dd ee ff gg hh ii jj kk ll mm nn oo pp qq rr ss tt uu vv ww xx yy zz
kas bet debetty plosnyz paratyti

Tas apogulymis trumpoy padamy: ueta mana pravy non-
momy Wismity: pakiamis, metidams pakiamis: Studas: jay
kolyt but neyplamty isyntyty; ralyz paraty: o apogulymis
paratyty.

3 pav. Dabar pradingusio PaRD rankraščio „Prabylimas“, kur Pabrėža nusako savo ortografijos bruožus; ALKA'os archyvo fotografija

routay rases nesópraťams. – Tadgi te-isyded: – jog: lytera *k*.
 tóreťi po sawys tujau padieta lytera *e*. rądas minksztay brunsgąti:
 o nereykaľau kad tarp *k*. yr *e*. raśzítumes *i*.: teyp sźytay: ne-
 raszos: *kieló* ale *keló*. – Wieleysgi lytera *L*. jey kaľbojy
 brunsg par *lie*; tadgi raszať, po *L*. tujaus dedas *i*; o po *i*, tad
e. teyp sz. *Pliesza*. o ne *Plesza*: – o jey brunsg par *le*.; tad
 teyp yr raszity: *t. sz. Ledwa*. o ne *Liedwa*. – Lyteras: *ć. ó. ś.*
ź. ż. źęklus rasztynius tóreťys ať sawymi, teyp brunsg; kaupt
 ľękyszkoj kaľboj. – Kór wiel paraszity ira dwy lytery nóu kąpa:
 kaupt tay: *aa. ee. ii. oo. uu. yy.* tęn wyina tyktay tesakos lyte-
 ra; bet dóbóľtay ylgesney prasytyis.

Tas apreyszkydas zodziusy trumpusy padawys: cieľa móna procy nóu-
 money Wiresnibys paliecawojó, meľsdams pakarniausey: bľudus: jey
 kokyi but nesyjuntąť isymayśzy; szalęn yszmesty: o apsyrykymus
 partaysity. (plg. 3 pav.)

Pabrėzos raśybos raidą bendrais bruoźais esu taip nusakęs: „1827–1831 m. apsisprendęs kurti bendrinę kalbą ja raśę visokius, išskyrus religinius, tekstus“ (Subačius 1996, 51). Skyriau du pagrindinius žemaičių bendrinės kalbos raśybos bruoźus, Pabrėzos tekstuose atsiradusius kažkada prieš 1834 metus. Tai (1) raśme-
 nų <ćź> ir <śź> įsivedimas minkštiesiems [ć] bei [ś] žymėti (vietoj kiek ankstesnio 1831 metų žymėjimo <ć>, <ś>, o dar ankstesnio – <cz>, <sz>) ir (2) ilgųjų, pailgintų ar kirčiuotų balsių dvigubinimas <aa>, <ee>, <ii>, <yy>, <oo>, <óó> bei kt. Plg.: *óźweraććio* ~ užverančiu; *sóplieśśitasis* ~ suplėšytasis ir *łaapaas* ~ lapais, *pyrszt-
 neerwee* ~ pirštnerviai, *yszraśziita* ~ išrašyta, *pawasaryynis* ~ pavasarinis, *bajoora* ~ bajorai (p. 32–33).

Buvau bandęs iš likusių užuominų apie kelis vėlyvesnius Pabrėzos rankraščius rekonstruoti vėlyvąjį jo bendrinės žemaičių kalbos raśybos etapą: „didesnė nuotrupų dalis rodytų, kad dvasinių tekstų iki pat savo gyvenimo galo Pabrėža turbūt nuosekliau neėmė raśyti su raśmenimis *ćź*, *śź*, bet teberaśę *cz*, *sz*. Tvirtinę išvadą iš tų nuotrupų galima padaryti apie dvigubų ilgųjų balsių žymėjimą, nes ši ypatybė, jeigu vartojama, tekste būna daug dažnesnė negu [ć] ir [ś]. Tačiau tuose vėlesniuose dvasinių tekstų pavadinimuose balsės niekur nedvigubinamos. Vadinasi, jų Pabrėža nebuvo linkęs vartoti religiniuose raśtuose“ (p. 33–34).

PaRD yra, aišku, religinis tekstas, ir pagal mano buvusias hipotetines išvadas, jame turėjo būti vartojama raśyba be dvigubų balsių ir be <ćź>, <śź> raśmenų.

Kaip matyti iš „Prabylimo“, Pabrėža užsiminė apie dvigubas raides: „Kór wiel paraszity ira dwy lytery nóu kąpa: kaupt tay: *aa. ee. ii. oo. uu. yy.* tęn wyina tyktay tesakos lytera; bet dóbóľtay ylgesney prasytyis“. Tačiau visas *PaRD* tekstas rodo ką kita: dvigubos raidės niekur nevartojamos. Tai akivaizdžiai matyti jau ir iš „Prabylimo“. Galima tik spėlioti, kodėl Pabrėža apibūdino tų dvigubų balsių vartojimą,

nors jų nerašė. Jis turbūt arba automatiškai nurašė rašybos apibūdinimą iš kokio kito dabar nežinomo savo rankraščio, arba norėjo apskritai propaguoti savo pasaulietiniams tekstams taikomos rašybos ypatybes, kad ir religinio teksto pratarmėje. Šiaip ar taip, buvusi hipotezė dėl dvigubų balsių visiškai pasitvirtino – 1846 metais Pabrėža nebuvo pakeitęs nuostatos: religiniuose raštuose nerašyti dvigubų balsių.

Tačiau hipotezė dėl antrosios bendrinės kalbos ypatybės – <ćz>, <śz> vartojimo beveik nepasitvirtino.

„Prabylime“ tesakoma, kad „Lyteras: ć. ó. ś. ź. ż. žęklus rasztynius tóřętyš at sawymi, teyp brunsg; kaupt lękyszkoj kałboy“. Tai galima įvairiai suprasti, nors aišku, kad tiesiai apie digrafų <ćz>, <śz> vartojimą Pabrėža nieko nepasako. Tačiau jau ir iš „Prabylimo“ teksto matyti, kad Pabrėža praktiškai parašydavo ir vienaip (*paraszity* ~ parašyti, *raszity* ~ rašyti), ir kitaip (*isymayśzy* ~ įsimaišė, *paraśzitosys* ~ parašytosios, *raśzıtumes* ~ rašytumės, *śzyrdyis* ~ širdies, *śzytay* ~ šitai, *troksztąćziu* ~ trokštančiu).

Tolesniame tekste taip pat yra įvairovės, plg. <cz>: *aukszcziausi* 33 ~ aukščiausi, *Dabarczióu* 98 ~ dabarčiuo, *neticzıomis* 33 ~ netyčiomis, *prigólęczios* 34 ~ prigulinčios, *Szwęcziausy* 139 ~ švenčiausi, *Szwęcziausys* 1, 139 ~ švenčiausios, *ticziomis* 139 ~ tyčiomis, *ticzys* 33 ~ tyčios. Plg. ir <ćz>: *apaćzios* 46 ~ apačios, *aukszcźziausesis* 46 ~ aukščiausiasis, *bagoćziós* 99 ~ bagočius, *će* 46, 98 ~ čia, *ćzıstay* 33 ~ čystay, *darąćzius* 2 ~ darančius, *karalısćziu* 46 ~ karalysčiu, *mućzeny* 98 ~ mūčenė, *mućzenys* 98 ~ mūčenės, *nedegćzio* 99 ~ nedegčio, *paćzió* ~ pačiu, *paćziu* 1 ~ pačiu, *padarićzio* 139 ~ padaryčio, *praboćzıtómi* 46 ~ prabočytumi, *Szwęćziauses* 139 ~ švenčiausios, *tićzys* 33(4x) ~ tyčios. Matyti, kad nors vartojama formų ir su diakritikais, ir be jų, tačiau parašymas <ćz> dažnesnis.

Panašus santykis ir <sz> – <śz> atveju. Plg. <sz>: *grieszıdams* 139(2x) ~ griešydams, *nepraszıtum* 1 ~ neprašytų, *pauşzednay* 33 ~ paušednai, *Şzytay* 98, 99 ~ šitai. Plg. <śz>: *duśzy* 98 ~ dušę, *duśzys* 99 ~ dušės, *grieśzity* 139 ~ griešyti, *grieśzıtu* 99 ~ griešytų, *ıszygayśzynymş* 46 ~ išgaišinimas, *paśzynawonys* 34 ~ pašinavonės, *pauśşednós* 33 ~ paušednas, *praśzıdams* 1 ~ prašydams, *praśzıs* 1 ~ prašys, *praśzıty* 1 ~ prašyti, *riśzıeys* 99 ~ ryšiais, *şzetonay* 2 ~ šetonai, *şzımtóu* 98 ~ šimtui, *śzyrdı* 139 ~ širdį, *śzyrdyis* 2, 99 (*Śzyrdyis* 139) ~ širdies, *śzyrdıngay* 99 ~ širdingai, *Şzytay* 99 ~ šitai, *şzio* 99, 139 ~ šio. Čia taip pat daugiau atvejų su diakritikais <śz>.

Taigi iš tiesų PaRD vyrauja ne tos formos, kurias buvau hipotetiškai spėjęs, o diakritinės: <ćz>, <śz>. Aišku, kad tai nėra atsitiktinis praspūdimas. Matyt, Pabrėža, laikui bėgant, įprato dėlioti diakritikus virš <cz>, <sz> ir vėliau juos ėmė įsileisti net į religinius tekstus.

Šiaip jau Pabrėžos rašyba buvo labai nuosekli, ją galima laikyti viena iš nuosekliausių to meto Didžiojoje Lietuvoje. Tad <ćz>, <śz> ir <cz>, <sz> vartoseną gali liudyti, jog jis svyravo, nebuvo apsisprendęs, ar diakritinių <ćz>, <śz> būtinai reikia religiniams tekstams. Visai priešingai jis žiūrėjo į dvigubinamas balses: jų religiniuose raštuose nerašė ir vėlyvoju periodu.

Dabar ankstesnės savo studijos išvadas galiu patikslinti: Pabrėža ir vėlyvuojų kūrybos laikotarpiu manė, kad reikia skirti religinių tekstų rašybą nuo bendrinės žemaičių kalbos rašybos (tai liudija nevirtojamos sudvejintos balsės *PaRD*), tačiau rašmenys <ćz> ir <śz> buvo liovęsi būti skiriamuoju bendrinės rašybos bruožu. Greičiausiai jis ilgainiui bus ėmęs manyti, jog <ćz>, <śz> galintys tikti bet kokiems raštams. Vadinas, gyvenimo pabaigoje Pabrėžos žemaičių bendrinės kalbos ortografija ir religinių tekstų rašyba skyrėsi tik dvigubų balsių žymėjimu.

10. IŠVADOS. Manytina, kad Pabrėžos rankraščio *PaKTSK* pokarinė istorija buvo tokia. Iš komisarų nagų išgelbėtą rankraštį brolis Mykolas Tamošiūnas (ar kun. Petras Ruškys) dar turėjo 1960 metais. 1973-iaisiais jis jau buvo Gidžiūno nuosavybė Amerikoje. 1979 metais originalas turbūt buvo pas JAV pranciškonus. Daugiau apie jį nieko nežinoma. ALKA'oje dabar saugomi Gidžiūno turėti *PaKTSK* rankraščio mikrofilmai ir prastos kokybės atšviesta kopija.

PaRD originalas dabar taip pat nežinomas. Jį irgi turėjo Tamošiūnas (ar Ruškys) dar 1960-aisiais (gal ir vėliau). Turbūt Vladimirovas, Lebedžio tarpininkaujamas, perdavė Tamošiūno parūpintus negatyvus Gidžiūnui. Kur *PaRD* atsidūrė iš Tamošiūno rankų, nežinoma. ALKA'oje tėra *PaRD* mikrofilmai ir mažo formato nuotraukos.

Atsiradus *PaRD* kopijoms, galima kiek patikslinti vėlyvąjį Pabrėžos požiūrį į dvejoją savo rašybą. Pabrėža ir tais 1846 metais dar manė, kad turinčios būti dvi kiek skirtingos žemaičių rašybos: žemaičių bendrinės kalbos, kurios skiriamasis bruožas yra dvigubų balsių <aa>, <ee>, <ii>, <yy>, <oo>, <óó> bei kt. vartojimas, ir religinių raštų rašybos, kur tie balsiai nedvigubinami. Tačiau ankstesnis spėjimas, kad Pabrėža taip pat elgėsi ir su diakritikais virš raidžių <ćz>, <śz>, beveik nepasitvirtino: paaiškėjo, kad jis diakritikus jau buvo įsileidęs, nors ir nenuosekliai, ir į religinius tekstus. Galima manyti Pabrėžą vėlyvuojų kūrybos laikotarpiu mažius skirtumą tarp dviejų savo žemaitiškų rašybos tipų. Jie skyrėsi tik dvigubų balsių rašymu. Vis dėlto tas balsių dvejinimas buvo labai į akis krintanti, beveik kas antrame žodyje esanti ypatybė. Todėl ir toliau neturime pagrindo manyti, kad gyvenimo pabaigoje Pabrėža būtų visai sulyginęs du savo rašybos tipus.

Literatūros sąrašas ir šaltiniai:

- ANDRIEKUS, LEONAS, 1993 11 29: Laiškas Giedriui Subačiui iš Brooklyno į Vilnių.
GIDŽIŪNAS, VIKTORAS, 1979 02 05: Laiškas Juozui Poviloniui iš Brooklyno į Kauną (rankraštis saugomas Gidžiūno archyve ALKA'oje, Putname, Connecticute).
GIDŽIŪNAS, VIKTORAS, 1993: *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*, Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 295 p.

- GIDŽIŪNAS, VIKTORAS, 1975 07 30: *Jurgis Ambroziejus Pabrėža. I-as sąsiuvinys, Brooklyn N.Y., 1975 07 30 reassumtum* (rankraštis saugomas Gidžiūno archyve ALKA'oje, Putname, Connecticute).
- GIDŽIŪNAS, VICTORAS, 1973: *Tėvo Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos gyvenimas ir darbai (1771–1849)*, Brooklyn N.Y. (rankraštis saugomas Gidžiūno archyve ALKA'oje, Putname, Connecticute).
- KRASAUSKAS, RAPOLAS, 1993 11 26: Laiškas Giedriui Subačiui iš Putnamo į Vilnių.
- LEBEDYS, JURGIS, 1966: Korespondencija su Levu Vladimirovu (rankraščiai saugomi VUB RS, sign.: f. 133 – 449, f. 133 – 484).
- MOZŪRAITIS, M., 1943 09 18: „Jurgis-Ambroziejus Pabrėža“, *Žemaičių žemė* 36(117), 2.
- MOZŪRAITIS, M., 1943 09 25: „Jurgis-Ambroziejus Pabrėža“, *Žemaičių žemė* 37(118), 2.
- MOZŪRAITIS, M., 1943 10 02: „Jurgis-Ambroziejus Pabrėža“, *Žemaičių žemė* 38(119), 2.
- PABRĖŽA, JURGIS AMBRAZIEJUS, ~1820: *Pamokslay apej septinis Sakramentus* (rankraštis nerandamas).
- PABRĖŽA, JURGIS AMBRAZIEJUS, 1808–1822: *Kninga pyrma Apej Sakramentus ógólnay yr Apej Nekórius Sakramentus ipatingay*, 711 p. (rankraštis saugomas VUB RS, sign.: f. 1 – D 57).
- PABRĖŽA, JURGIS AMBRAZIEJUS, 1835 03 20: Laiškas Jonui Krizostomui Gintilai iš Kretingos į Peterburgą, paskelbė K. Sendzikas, *Mūsų senovė* 2 [3(8)], 1938, 495.
- PABRĖŽA, JURGIS AMBRAZIEJUS, 1799–1831: *Pamokslay Wayringosy Materyjosy at rožniu wyitu, iwayriusy laykusy sakity par Kónyga Ambroziejó Pabrėža Tercyjorió zokana Szwęta Tiewa Prączyszkaus*, 868 p. (rankraštis saugomas LMAB RS, sign.: f. 9 – 3360).
- PaKTSK – PABRĖŽA, JURGIS AMBRAZIEJUS, *Kninga. – Tóreți sawiey Kozonius ónt nekóriu Nedielys Dyinu yr ónt labay daug Szwęcziu*, 1822 (rankraščio kopijos saugomos Gidžiūno archyve ALKA'oje, Putname, Connecticute).
- PaRD – PABRĖŽA, JURGIS AMBRAZIEJUS, *REKÓLEKCYJYS DWASYSZKAS I tris dyinas PADALITAS. Dieley Pažitka Dwasyszka*, 1846 (rankraščio kopijos saugomos Gidžiūno archyve ALKA'oje, Putname, Connecticute).
- POVILONIS, JUOZAS, 1983 04 25: Laiškas Viktorui Gidžiūnui iš Kauno į Brooklyną (rankraštis saugomas Gidžiūno archyve ALKA'oje, Putname, Connecticute).
- POVILONIS, JUOZAS, 1990: „Vienas iškiliausių žemaičių“, *Naujasis židinys* 1, 23.
- RUŠKYS, PETRAS, [1938]: *Kunigas Jurgis (Tėvas Ambrozijus) Pabrėža (1771.I.15–1849.X.30.) Jo gyvenimas, darbuotė ir pomirtinė garbė*, [Kretinga] (rankraštis saugomas Telšių etnografiniame muziejuje, inventoriaus Nr. J. M. 4. 1., 178 p.).
- RUŠKYS, PETRAS, Monografijos apie Pabrėžą fragmentai, Tamošiūno nuorašas (rankraštis saugomas VUB RS, sign.: f. 133 – 814).
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1996: „Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos žemaičių kalba“, *LAIS* 8. *Asmuo: tarp tautos ir valstybės*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 10–113.
- TAMOŠIŪNAS, MYKOLAS, 1960 05 06: Laiškas Gidžiūnui iš Kretingos į Brooklyną (rankraštis saugomas Gidžiūno archyve ALKA'oje, Putname, Connecticute).
- TAMOŠIŪNAS, MYKOLAS, 1966 12 14: Laiškas Jurgiui Lebedžiui iš Kretingos į Vilnių (rankraštis saugomas VUB RS, sign.: f. 133 – 694).

- TAMOŠIŪNAS, MYKOLAS, 1966 12 16: Laiškas Jurgiui Lebedžiui iš Kretingos į Vilnių (rankraštis saugomas VUB RS, sign.: f. 133 – 694).
- TAMOŠIŪNAS, MYKOLAS, 1966 12 24: Laiškas Jurgiui Lebedžiui iš Kretingos į Vilnių (rankraštis saugomas VUB RS, sign.: f. 133 – 694).
- TAMOŠIŪNAS, MYKOLAS, 1967 02 11: Laiškas Jurgiui Lebedžiui iš Kretingos į Vilnių (rankraštis saugomas VUB RS, sign.: f. 133 – 694).
- ŽUKAS, VLADAS, 1988: „Levas Vladimirovas“, *Tarybų Lietuvos enciklopedija* 4, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 594.

Giedrius Subačius

TWO MANUSCRIPTS OF JURGIS AMBRAZIEJUS PABRĖŽA:
 KNINGA TÓRĖTI SAWIEY KOZONIUS (1822) AND
 REKÓLEKCYJYS DWASYSZKAS (1846)

S u m m a r y

This article is about the history of two manuscripts by the Lithuanian Franciscan Father Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771-1849): (1) *Kninga Tóreți sawiey Kozonius ónt nekóriu Nedielys Dyinu yr ónt łabay daug Szwećziu*, 1822 [PaKTSK] (*The Book Containing Sermons for Certain Weekdays and for Numerous Holidays*) and (2) *REKÓLEKCYJYS DWASYSZKAS I tris dyinas PADALITAS*, 1846 [PaRD] (*Religious Retreats Divided into Three Days*). Both manuscripts have recently dropped out of view.

In 1940 the Soviet government attempted to destroy the library of the Kretinga (Lithuania) Franciscan monastery where numerous manuscripts of Pabrėža were kept. The Franciscan Brother Mykolas Tamošiūnas (and the priest Petras Ruškys?) secretly saved some books and documents. Among them were the *PaKTSK* and *PaRD* manuscripts. In 1960 *PaKTSK* was still in the possession of Tamošiūnas in Kretinga. But by 1973 this manuscript had become the property of the American-Lithuanian historian, Franciscan Father Viktoras Gidžiūnas, the author of a monograph on Pabrėža's biography (1993). Most probably Tamošiūnas managed to donate *PaKTSK* to Gidžiūnas in a certain way, though it was not legal to carry manuscripts out of the Soviet Union. By 1979 the original *PaKTSK* manuscript could have been the property of the Franciscan Fathers in the U.S.A. Since then this manuscript has not been seen by any scholar or librarian. Nevertheless microfilms and Xerox copies of *PaKTSK* manuscript still survive in the ALKA archive (*Amerikos lietuvių kultūros archyvas – Archive of American Lithuanian Culture*), Putnam, Connecticut.

The fate of the original of the *PaRD* manuscript is also unknown today. It was also in Tamošiūnas' (Ruškys'?) possession in 1960. He managed to send a microfilm of *PaRD* to Gidžiūnas with the help of the Vilnius University professor Jurgis Lebedys and the director of the United Nations library in New York Levas Vladimirovas. However, nobody knows

the further fate of the original manuscript. A microfilm and pictures of *PaRD* still are in the same ALKA archive.

The discovery of the *PaRD* text has permitted me to make more precise conclusions about Pabrėža's developing attitude to his double orthography (which was created before 1834). In the year 1846 Pabrėža still was maintaining two Lowland Lithuanian orthographies: (1) one for the standard Lowland Lithuanian (its distinctive feature was double vowels <aa>, <ee>, <ii>, <yy>, <oo>, <óó> etc.: *taapaas* '[with] leaves', *pyrsztneerwee* 'the nerves of fingers'), and (2) the other for religious texts (containing no double vowels). *PaRD*, a religious text, does not have any double vowels.

However, my previous hypothesis was wrong. Pabrėža did use the digraphs <ćź> and <śź> (*óźwerqćźio* 'in one which contains'; *sóplieeśźitasis* 'the one which was torn down') with diacritics also in religious texts. The *PaRD* text made it evident.

This permits me to claim that in his late creative period Pabrėža tried eliminating certain differences between his two orthographies. However, he probably never unified them and always used double vowels only for standard secular Lowland texts.

GEDRIUS SUBAČIUS
Lietuvių kalbos institutas
Antakalnio g. 6
LT-2055, Vilnius, Lietuva
e. p. : subacius@ktl.mii.lt; subacius@uic.edu

Gauta 2000 m. vasario 3 d.
Priimta 2001 m. vasario 19 d.